

ΕΛΕΝΗ

Γιώργος Σεφέρης

Το ποίημα «Ελένη» ανήκει στη συλλογή «**Κύπρον, ου μ' εθέσπισεν...**» (1955), την οποία αργότερα ο ποιητής συμπεριέλαβε στο «Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ'». Η «Ελένη» γράφτηκε, σύμφωνα με δήλωση του ίδιου του ποιητή το 1953, όταν αυτός ταξίδεψε για πρώτη φορά στην Κύπρο. Η συλλογή είναι αφιερωμένη στην Κύπρο, που το 1955 άρχισε τον αγώνα της για απελευθέρωσή της από τους Άγγλους.

Η Ελένη αποτελεί ένα από τα ωριμότερα δείγματα της σεφερικής «**μυθικής μεθόδου**». Η μυθική τεχνική είναι ένα ποιητικό τέχνασμα που επιτρέπει στον ποιητή να μεταφέρει τους μύθους στην εποχή μας, εκφράζοντας σύγχρονες εμπειρίες. Έτσι, στο συγκεκριμένο ποίημα, δημιουργεί μια συστοιχία ανάμεσα στα συναισθήματα και τις περιστάσεις που βιώνει ο Τεύκρος (διωγμένος από την πατρίδα του, φτάνει στην Κύπρο, έχοντας ακόμη νωπές τις πικρές εμπειρίες του Τρωικού Πολέμου και της αυτοκτονίας του αδελφού του) με τη δική του συναισθηματική κατάσταση και τις δικές του σκέψεις (ο ποιητής έζησε τους δυο παγκόσμιους πολέμους , τη μικρασιατική καταστροφή, που τον έπληξε ιδιαίτερα, αφού του στέρησε την ιδιαίτερη πατρίδα του, τη Σμύρνη, καθώς και τον Εμφύλιο).

Στο ποίημα μιλάει ο Τεύκρος, πίσω όμως από τα λόγια του συχνά θ' ακούμε τη φωνή του ποιητή. Ο Τεύκρος λειτουργεί ως **προσωπείο (persona)** του Σεφέρη. Στην Ελένη ο Τεύκρος «αναλαμβάνει» να μεταφέρει τα λόγια και τις σκέψεις του ποιητή, προσδίδοντας έτσι μεγαλύτερο κύρος στα λόγια του και καθιστώντας τα πιο αντικειμενικά.

Για να κατανοήσουμε το ποίημα, πρέπει να έχουμε υπόψη μας **δύο αρχαίους μύθους**, που αποτελούν τον πυρήνα του:

α) Ο μύθος του Τεύκρου: Ο Τεύκρος, γιος του βασιλιά της Σαλαμίνας Τελαμώνα και αδελφός του Αίαντα, έλαβε μέρος στον Τρωικό πόλεμο, όπου διακρίθηκε ως τοξότης. Όταν επέστρεψε στη Σαλαμίνα, ο πατέρας του δεν τον δέχτηκε, γιατί έκρινε ότι δε συμπαραστάθηκε αρκετά στον αδελφό του Αίαντα, που αυτοκτόνησε, επειδή οι Αχαιοί δεν έδωσαν σ' αυτόν ως αριστείο τα όπλα του Αχιλλέα. Ο Τεύκρος τότε, υπακούοντας σε χρησμό του Απόλλωνα, έφυγε στην Κύπρο, όπου και ίδρυσε πόλη και της έδωσε το όνομα Σαλαμίνα, ως ανάμνηση της πατρίδας του.

β) Ο μύθος της Ελένης: Σύμφωνα με μια εκδοχή αυτού του μύθου η Αφροδίτη δεν έδωσε στον Πάρη την πραγματική Ελένη, αλλά ένα ομοίωμά της. Την πραγματική Ελένη τη μετέφερε ο Ερμής, με εντολή της Ήρας, στην Αίγυπτο, στο παλάτι του βασιλιά Πρωτέα, όπου τη συνάντησε ο Μενέλαος επιστρέφοντας από την Τροία. Την εκδοχή αυτή του μύθου διαπραγματεύεται ο Ευριπίδης στην τραγωδία του Ελένη. Στην τραγωδία συναντάει την Ελένη στην Αίγυπτο και ο Τεύκρος, που περνάει από κει ταξιδεύοντας για την Κύπρο. Εκεί η Ελένη του αποκαλύπτει ότι οι Έλληνες πολεμούσαν μάταια επί δέκα χρόνια, αφού δεν πολεμούσαν για την ίδια αλλά για το ομοίωμά της.

Ο Σεφέρης προτάσσει ως **μότο (προμετωπίδα)** στο ποίημά του τρία αποσπάσματα της τραγωδίας του Ευριπίδη «Ελένη» τα οποία:

α. συνοψίζουν τους δύο μύθους

β. συνδέουν το ποίημα με τη συγκεκριμένη τραγωδία, στο μύθο της οποίας στηρίζεται κυρίως ο ποιητής,

γ. θέτουν από την αρχή το βασικό θέμα του ποιήματος: τον δόλο και την εξαπάτηση των ανθρώπων, που οδηγούνται σε πολέμους για μάταια και απατηλά ιδανικά.

ΤΕΥΚΡΟΣ

... ἐς γῆν ἐναλίαν Κύπρον, οὗ μ' ἐθέσπισεν
οἰκεῖν Ἀπόλλων, ὄνομα νησιωτικόν
Σαλαμίνα θέμενον τῆς ἐκεῖ χάριν πάτρας.

ΕΛΕΝΗ

Οὐκ ἦλθον ἐς γῆν Τρωάδ', ἀλλ' εἶδωλον ἦν.

ΑΓΓΕΛΟΣ

Τί φῆς;

Νεφέλης ἄρ' ἄλλως εἶχομεν πόνους πέρι;

ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ, ΕΛΕΝΗ

Μετάφραση

ΤΕΥΚΡΟΣ: ...στη θαλασσινή Κύπρο, όπου μου ὀρισε ο Απόλλων να κατοικώ, δίνοντάς της το νησιώτικο ὄνομα Σαλαμίνα ως ἀνάμνηση ἐκείνης της πατρίδος μου (στ. 148-150).

ΕΛΕΝΗ: Εγώ δεν πήγα στην Τρωάδα, ἕνα εἶδωλό μου ἦταν (στ. 582).

ΑΓΓΕΛΙΑΦΟΡΟΣ: Τι λες; Ὡστε για μια νεφέλη τραβήξαμε του κάκου τόσα βάσανα; (στ. 706).

Δομή και σχολιασμός του ποιήματος

Στ.1_«Τ' ἀηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθεῖς στις Πλάτρες.»

Ο Σεφέρης ἔβαλε τον στίχο μέσα σε εἰσαγωγικά. Η λεπτομέρεια αὐτή φανερώνει ὅτι ο στίχος δεν ἀνήκει στον ποιητή, ἀλλά ἀποτελεῖ ποιητικό δάνειο, ὄχι ὅμως ἀπό κάποιο ἄλλο κείμενο ἀλλά ἀπό την προφορική παράδοση της Κύπρου. Στην αγορά του Βαρωσιού στις 18 Νοεμβρίου 1953 ο ποιητής ἀκουσε για πρώτη φορά τη φράση «Τ' ἀηδόνια δε σ' αφήνουν να κοιμηθεῖς τὸ Μάη (στις Πλάτρες)»..

Το κελιάδημα του ἀηδονίου ἀποτελεῖ το ἐρέθισμα, που θέτει σε κίνηση τη μνήμη και τις σκέψεις του Τεύκρου/ποιητή, ἀφήνει ἀγρυπνη τη σκέψη και τη συνείδησή του και συμβάλλει στη δραματική ἐξωτερικευση των βιωμάτων και συναισθημάτων του.

Στ.2-3

**Αηδόνι ντροπαλό, μες στον ανασασμό των φύλλων,
συ που δωρίζεις τη μουσική δροσιά του δάσους**

Η ἐπίκληση του Τεύκρου στο ἀηδόνι (στ. 2-3 ὅπως και 23 και 54) θυμίζει το πρώτο στάσιμο της ευριπίδειας τραγωδίας, ὅπου οι Σπαρτιάτισσες σκλάβες του χοροῦ

ζητούν από το αηδόνι να τις συνοδεύσει στο θρήνο τους (Ευρ. Ελ. 1106-1116). Έτσι, **το θέμα του αηδονιού μεταφέρει από την αρχή ένα θρηνητικό τόνο στο σύγχρονο ποίημα.**

Ο Τεύκρος/ποιητής, μη μπορώντας να κοιμηθεί, στρέφει την προσοχή του στο αηδόνι, που με το τραγούδι του κυριαρχεί σε όλο το τοπίο και τον κρατά ξάγρυπνο. Απευθύνει, λοιπόν, το λόγο σ' αυτό το ντροπαλό πουλί που κρύβεται μέσα στα φύλλα των δέντρων και με το τραγούδι του διατρέχει χωρικά και χρονικά τον κυπριακό τόπο. Το εύθυμο τραγούδι του είναι αυτό που δίνει μια μουσική δροσιά, μια αίσθηση ευδαιμονίας στο δάσος.

Στ.4-5

**«στα χωρισμένα σώματα και στις ψυχές
αυτών που ξέρουν πως δε θα γυρίσουν»**

Το αηδόνι είναι επίσης αυτό που συντροφεύει τη δύσκολη πορεία των ψυχών των ανθρώπων που έχουν πεθάνει (στον Τρωικό πόλεμο αλλά και στη Μικρασιατική καταστροφή, στο Β' Παγκόσμιο, στον Εμφύλιο) και γνωρίζουν πως πια δεν μπορούν να γυρίσουν πίσω.

Στους **στίχους αυτούς** τίθεται επίσης και το θέμα του **νόστου, του ξεριζωμού και των χαμένων πατρίδων** (Σαλαμίνα- πολυαγαπημένη γη της Μικρασίας : εδώ έχουμε ταύτιση Τεύκρου-ποιητή: ξεριζωμένοι και οι δύο, ο Τεύκρος από το νησί του, τη Σαλαμίνα, και ο Σεφέρης από την Σμύρνη).

Στ.6-8

**Τυφλή φωνή, που ψηλαφείς μέσα στη νυχτωμένη μνήμη
βήματα και χειρονομίες· δε θα τολμούσα να πω φιλήματα·
και το πικρό τρικύμισμα της ξαγριεμένης σκλάβας.**

Κρυμμένο στα φύλλα (τυφλή φωνή) το αηδόνι ξυπνά με τη φωνή του τη μνήμη του Τεύκρου/ποιητή που θυμάται τις τραυματικές εμπειρίες των πολέμων, αλλά και το **πικρό τρικύμισμα της ξαγριεμένης σκλάβας**. Ο στίχος αυτός παραπέμπει στις σκλάβες του Τρωικού πολέμου αλλά και στην σκλάβα Κύπρο, που είναι έτοιμη να ξεσηκωθεί εναντίον των Άγγλων. Τα φιλήματα, όπως και κάθε ερωτική διάθεση, είναι παράταιρα, σ' αυτό το τρικύμισμα της κυπριακής ψυχής που έχοντας για χρόνια ανεχτεί την αγγλική κυριαρχία, βρίσκεται σ' επαναστατική εγρήγορση (Αγώνας 1955-59)

Στίχοι 10-13

**Ποιες είναι οι Πλάτρες; Ποιος το γνωρίζει τούτο το νησί;
Έζησα τη ζωή μου ακούγοντας ονόματα πρωτάκουστα:
καινούριους τόπους, καινούριες τρέλες των ανθρώπων
ή των θεών**

Ο Τεύκρος έχοντας έρθει χωρίς τη δική του θέληση στο νησί, εκφράζει μια δυσαρέσκεια, αναρωτώμενος αν γνωρίζει κανείς τις Πλάτρες ή την Κύπρο. Η ζωή του Τεύκρου υπήρξε περιπετειώδης, καθώς τον οδήγησε σ' ένα μακρινό τόπο να πολεμά για πολλά χρόνια, φέρνοντάς τον αντιμέτωπο με τις τρέλες ανθρώπων και θεών. Η αρπαγή της Ελένης, η αδικία σε βάρος του αδελφού του, ο Τρωικός πόλεμος, ο διωγμός του από την πατρίδα του αποτελούν μερικές μόνο από τις τρέλες

των ανθρώπων, πίσω από τις οποίες υπήρχε πάντοτε η ακατάπαυστη εμπλοκή των θεών.

Ενδιαφέρον έχει η συσχέτιση που μπορεί να γίνει ανάμεσα στη ζωή του Τεύκρου και του Σεφέρη, υπό την έννοια ότι κι ο ποιητής (ως διπλωμάτης) αναγκάστηκε να ταξιδέψει σε πολλά μέρη και φυσικά να γνωρίσει τις τραγικές συνέπειες που μπορούν να έχουν οι επικίνδυνες τρέλες των ανθρώπων (Β΄ Παγκόσμιος, Εμφύλιος).

Στον **στίχο 10 (Ποιες είναι οι Πλάτρες; Ποιος το γνωρίζει τούτο το νησί;)** εντοπίζουμε επίσης έναν υπαινιγμό για τις ψεύτικες και απατηλές υποσχέσεις των Άγγλων ότι μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, η Κύπρος θα ενωνόταν με την Ελλάδα. Ο ποιητής υπαινίσσεται την παγερή αδιαφορία των ισχυρών, που ποτέ δεν νοιάστηκαν πραγματικά για την τύχη της μικρής Κύπρου και του λαού της.

Στίχοι 14-16

**η μοίρα μου που κυματίζει
ανάμεσα στο στερνό σπαθί ενός Αίαντα
και μian άλλη Σαλαμίνα
μ' έφερε εδώ σ' αυτό το γυρογάλι.**

Μετά το τέλος του τρωικού πολέμου, η μοίρα του Τεύκρου καθορίζεται από την αυτοκτονία του αδερφού του Αίαντα (το στερνό σπαθί) κι από το χρησμό του Απόλλωνα που τον φέρνει στην Κύπρο (σ' αυτό το γυρογάλι) να ιδρύσει μια νέα Σαλαμίνα.

Στίχοι 17 -19

**Το φεγγάρι βγήκε απ' το πέλαγο σαν Αφροδίτη·
σκέπασε τ' άστρα του Τοξότη, τώρα πάει νά 'βρει
την Καρδιά του Σκορπιού, κι όλα τ' αλλάζει.**

Η εμφάνιση του φεγγαριού στο βάθος του ορίζοντα, που σαν να βγαίνει μέσα από τη θάλασσα, φέρνει συνειρμικά στη σκέψη του ποιητή τη γέννηση της Αφροδίτης, η οποία σύμφωνα με το μύθο γεννήθηκε στον αφρό της θάλασσας, κοντά στην Κύπρο. Το φεγγάρι λειτουργεί παραπλανητικά, δίνοντας μια ψεύτικη εικόνα της πραγματικότητας, αφού με το φως του παραποιεί τις εικόνες. Σκεπάζει τον αστερισμό του Τοξότη και καθώς κινείται, πλησιάζει προς τον Αντάρη, το αστέρι που αποτελεί την Καρδιά του Σκορπιού και όλα τα αλλάζει. (Στο Σεφέρη οι αστερισμοί αποτελούν ένα ευανάγνωστο αλφαβητάρι, που βοηθούν στον προσανατολισμό.)

(Τοξότης, Σκορπίος: πολεμικά σύμβολα : το φεγγάρι κρύβει την αλήθεια σχετικά με τους πολέμους)

Έτσι, μας εισάγει ο ποιητής στο θέμα του δόλου και της απάτης, το οποίο θα αναπτυχθεί στη συνέχεια.

Στίχος 20: «Πού είν' η αλήθεια;»

Αναρωτιέται, επομένως, ο ήρωας πού είναι η αλήθεια, από τη στιγμή που τίποτε δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο και καθετί μπορεί να αποκτήσει ανά πάσα στιγμή μια διαφορετική εικόνα. Ο άνθρωπος κατ'επέκταση παρασύρεται στον πόλεμο από τις ψεύτικες διαβεβαιώσεις και προκηρύξεις των ισχυρών και δεν βλέπει τον πραγματικό λόγο για τον οποίο πολεμά.

Στίχοι 21-22

**Ήμουν κι εγώ στον πόλεμο τοξότης·
το ριζικό μου, ενός ανθρώπου που ξαστόχησε.**

Επανερχεται το θέμα της μοίρας (ριζικό). Ο αστερισμός του Τοξότη φέρνει συνειρμικά στο νου του Τεύκρου την ιδιότητα που είχε στον πόλεμο: ήταν τοξότης. και μάλιστα ο καλύτερος που είχε ο ελληνικός στρατός- κι όμως η μοίρα του μοιάζει με αυτή ενός ανθρώπου που δεν πέτυχε το στόχο του (ξαστόχησε). Αναγκάστηκε να φύγει από την πατρίδα του και να αποσυρθεί εδώ στην Κύπρο, αφού κατηγορήθηκε από τον πατέρα του ότι απέτυχε να προστατέψει τον αδελφό του Αίαντα, ο οποίος αυτοκτόνησε.

Ο άνθρωπος που «ξαστόχησε» μπορεί να είναι και ο ίδιος ο ποιητής, ο οποίος ως διπλωμάτης, βίωσε μια προσωπική περιπέτεια που τον πηγαίνει από τόπο σε τόπο, πότε με τους πολιτικούς εξόριστους στην Αίγυπτο και πότε στη δίνη του εμφύλιου πολέμου, χωρίς να μπορέσει να προσφέρει κάτι ουσιαστικό στην αποτροπή των δεινών. Βέβαια, μπορεί να συμβολίζει και γενικότερα την περιπέτεια του ξεριζωμένου ελληνισμού και της προσφυγιάς και την αποτυχία δικαίωσης των επιδιώξεων του ή την αποτυχία της ανθρωπότητας να αποκαταστήσει την ισοπέδωση των αξιών και τη δικαίωση των ανθρώπων μέσα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στίχοι 23-32: Αηδόνι ποιητάρη ...αντρειωμένη Τροία».

Η αποστροφή στο αηδόνι, σηματοδοτεί το πέραςμα της διήγησης του Τεύκρου σ' ένα προγενέστερο χρονικά επίπεδο, μιας και το τραγούδι του αηδονιού λειτουργεί ως το μέσο που συνδέει τις διαφορετικές χρονικές στιγμές, εποχές και οπτικές του ποιήματος. Μια παρόμοια νύχτα, λέει ο Τεύκρος, στην Αίγυπτο (το ακροθαλάσσι του Πρωτέα: σύμβολο δόλου και απάτης, αφού μπορούσε να αλλάζει συνεχώς μορφή) οι Σπαρτιάτισσες σκλάβες (η συνοδεία της Ελένης), ακούγοντας το τραγούδι του αηδονιού, άρχισαν να θρηνούν, κινούμενες προφανώς από συναισθήματα νοσταλγίας. Εκείνο, βέβαια, που προκάλεσε τη μεγαλύτερη έκπληξη για τον ήρωα ήταν η παρουσία της Ελένης ανάμεσά τους. Η γυναίκα, που για χρόνια διεκδικούσαν πολεμώντας κοντά στον ποταμό της Τροίας, τον Σκάμαντρο, ήταν στην άκρη της ερήμου. Ο ήρωας που, εύλογα, θεώρησε αδιανόητη την εκεί παρουσία της Ελένης φροντίζει να την αγγίξει, προκειμένου να πειστεί, και συνομιλεί μαζί της, θέλοντας να μάθει την αλήθεια.

Η Ελένη αρνείται επίμονα πως βρέθηκε στην Τροία, τονίζοντας όχι μόνο την πλάνη των Ελλήνων, αλλά και τη δική της αθωότητα. Η ίδια ουδέποτε πήγε στην Τροία, και φυσικά ουδέποτε θέλησε να συμβούν όλα αυτά τα δεινά στους Έλληνες πολεμιστές.

Τα λόγια της Ελένης παραπέμπουν στην «Παλινωδία» του Στησίχορου

Στίχοι 33-38: Με το βαθύ στηθόδεσμο...Δέλτα

Στην ενότητα αυτή ο ποιητής δίνει μια λυρική περιγραφή της Ελένης. Ο Τεύκρος προχωρά σε μια περιγραφή της Ελένης, προκειμένου ο ισχυρισμός του ότι την είδε να αποκτήσει την αναγκαία αληθοφάνεια. Θέλει να μας πείσει ότι αυτή ήταν την πραγματική Ελένη, αυτή η οποία υπήρξε η αφορμή του τρωικού πολέμου. Αυτή η Ελένη λοιπόν βρισκόταν στην Αίγυπτο, ενώ στην Τροία ήταν μόνο ένα είδωλο, ένα

φάντασμα. Ο Πάρις πλάγιαζε τόσα χρόνια μ' ένα φάντασμα και οι Έλληνες πολεμούσαν δέκα ολόκληρα χρόνια μάταια.

Στίχοι 39-43: Και στην Τροία;...δέκα χρόνια.

Η Ελένη, λοιπόν, ήταν στην Αίγυπτο και στην Τροία δε βρισκόταν τίποτε περισσότερο από ένα είδωλό της. Ο Πάρις κοιμόταν μ' έναν ίσκιο, με μια γυναίκα που δεν ήταν αληθινή, νομίζοντας πως κοιμάται με την πραγματική Ελένη, κι οι Έλληνες σφάζονταν επί δέκα χρόνια, για το ίδιο ανυπόστατο είδωλο. Μια πλάνη που κινούσε τα νήματα της ζωής των Ελλήνων για δέκα ολόκληρα χρόνια, δημιουργημένη από τους ίδιους τους θεούς.

Στίχοι 44-53: Μεγάλος πόνος...Κι ο αδερφός μου;

Στους στίχους αυτούς ο ποιητής περιγράφει τη φρίκη και τη δυστυχία που προκάλεσαν οι πόλεμοι. (ο Τρωικός πόλεμος αλλά και τα τραγικά γεγονότα που έζησε ο ποιητής). Τόσοι θάνατοι και τόσος πόνος για το τίποτα, "για μια νεφέλη, μιας πεταλούδας τίναγμα το πούπουλο ενός κύκνου για ένα πουκάμισο αδειανό, για μιαν Ελένη". Οι αναφορές του Τεύκρου για τη ματαιότητα του πολέμου, δίνονται με ασύνδετο σχήμα, για να τονιστεί η ακατάπαυστη ροή του λόγου και η ένταση που προκαλείται στον ήρωα, όταν συνειδητοποιεί ότι όλες αυτές οι θυσίες έγιναν χωρίς κανέναν ουσιαστικό λόγο.

Κι ο αδερφός μου, αναρωτιέται ο Τεύκρος, κι αυτός ακόμη πέθανε χωρίς λόγο; Η αναφορά στον Αίαντα έρχεται για να υπενθυμίσει το κόστος του πολέμου για τον ήρωα, γιατί παρ' όλο που ο ίδιος ο Τεύκρος επέζησε, έχασε ωστόσο τον αδερφό του και μαζί το δικαίωμα να δει ξανά την πατρίδα του. Ο Σεφέρης έχει χάσει και ο ίδιος τον αδερφό του, Άγγελο, ο οποίος πέθανε το 1950 στην Αμερική, όμως η τριπλή αναφορά στον αδερφό του Τεύκρου μπορεί και να μην έχει σχέση με τον αδερφό του ποιητή, Άγγελο, να μην έχει σχέση δηλαδή με μια προσωπική απώλεια αλλά με μια συλλογική. Με άλλα λόγια αναφέρεται σε αδελφοκτονία και συγκεκριμένα στον αδελφοκτόνο εμφύλιο πόλεμο (1946-1949) που ξέσπασε στην Ελλάδα λίγο μετά τη φυγή των Γερμανών το 1944.

Στίχοι : 54-55

Αηδόνι αηδόνι, αηδόνι,

τ' είναι θεός; τι μη θεός; και τι τ' ανάμεσό τους;

Ο ήρωας στρέφεται και πάλι στο αηδόνι και με μια τριπλή προσφώνηση, του θέτει το καίριο, μα ρητορικό ερώτημα, που βασανίζει πια την ψυχή του. **(κορύφωση της αφήγησης)**. Τι είναι θεός, τι δεν είναι και τι βρίσκεται ανάμεσα στα δύο. Ο στίχος αυτός αποτελεί ακριβή μετάφραση του στίχου του Ευριπίδη: «ό,τι θεός, ή μη θεός ή το μέσον, τις φησ' ερευνήσας βροτών». Με την έννοια: υπάρχει θεός ή μήπως δεν υπάρχει, και ανάμεσά τους τι; Υπάρχει κάποια άλλη δύναμη στην οποία να μπορεί να πιστέψει κάποιος και να βρει ο δίκαιό του;

Η απορία αυτή του Τεύκρου αναδεικνύει τον κλωνισμό που έχει συμβεί στην ψυχή του ήρωα σχετικά με την ύπαρξη των θεών και την πραγματική τους φύση. Αν οι θεοί προκάλεσαν τόσες συμφορές στους Έλληνες, για ποιο λόγο να συνεχίσει κανείς να τους εμπιστεύεται ή και να τους πιστεύει.

Στίχος 56

«Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες.»

Με την επανάληψη αυτή του στίχου επιστρέφουμε στο παρόν του Τεύκρου, στην Κύπρο και συνάμα στο παρόν του ποιητή

Στίχοι: 57-72 « Δακρυσμένο πουλί...για μιαν Ελένη.

Στην τελευταία αναφορά που γίνεται στο αηδόνι, αυτό παρουσιάζεται δακρυσμένο, συμεριζόμενο τα συναισθήματα του Τεύκρου, που με πόνο αντιλήφθηκε το μάταιο της θυσίας των Ελλήνων στον πόλεμο.

Στην Κύπρο, λοιπόν, αράζει ο ήρωας με το παραμύθι της Ελένη-ειδώλου, αν βέβαια αυτό ήταν παραμύθι (ο μάταιος πόλεμος). Η συνεχής επανάληψη της διερώτησης «αν είναι αλήθεια», που διατυπώνεται εξίσου από τον Τεύκρο και τον Σεφέρη, έρχεται να τονίσει την τρομερή αίσθηση αμφισβήτησης και το ξερίζωμα κάθε πίστης κι εμπιστοσύνης στους ανθρώπους. Δεν υπάρχει καμιά ελπίδα ότι άνθρωποι, ανώνυμοι ή επώνυμοι δε θα ξαναπιάσουν τον παλιό δόλο των θεών και δε θα οδηγηθούν σε μάταιους πολέμους.

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθούμε στον τρόπο που χειρίζεται ο Σεφέρης τους αντιπάλους του Τεύκρου στον Τρωικό πόλεμο, Πρίαμο και Εκάβη, όπως και τον χώρο όπου διαδραματίστηκε ο πόλεμος, τον Σκάμανδρο ποταμό. Τα πρόσωπα αυτά αποκτούν συμβολικές και καθολικές διαστάσεις. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι εξισώνονται από τον ποιητή («κάποιος άλλος Τεύκρος...ή κάποιος Αίαντας ή Πρίαμος ή Εκάβη...») και ανάγονται σε πανανθρώπινα σύμβολα όσων αγωνίστηκαν και πέθαναν ή θα αγωνιστούν και θα πεθάνουν για μια αυταπάτη, για ιδανικά ψεύτικα και απατηλά.

Στην περίπτωση της Κύπρου, όσο κρατούσε ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, οι Άγγλοι διακήρυσσαν ότι πολεμούν για την ελευθερία, για την ανθρωπιά, για την αυτοδιάθεση των λαών. Όμως τη χρονιά που δημοσιεύεται το ποίημα, εννέα χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου, εξακολουθούν να κρατούν την Κύπρο σκλαβωμένη. Ο ποιητής προσεγγίζει το θέμα της Κύπρου με αγωνία, γιατί οι Κύπριοι ετοιμάζονται να αρχίσουν τον αγώνα εναντίον των Άγγλων και προβληματίζεται σχετικά με το αποτέλεσμα: μήπως θα είναι και αυτός ο αγώνας μάταιος;

Το επιμύθιο, η πρόθεση του ποιητή και το μήνυμα που λαμβάνει ο αναγνώστης από το ποίημα είναι ότι οι πόλεμοι, οι αγώνες και οι θυσίες των ανθρώπων για ιδανικά είναι μάταια, καθώς τα ιδανικά αυτά αποδεικνύονται απατηλά και άλλες αιτίες, ανούσιες και κενές κρύβονται πίσω από τους πολέμους. Πίσω από τους πολέμους κρύβονται πάντα «καινούριες τρέλες των ανθρώπων ή των θεών».

Περαιτέρω σχολιασμός

1. Ποιος είναι ο ρόλος του στίχου «Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες» και γενικότερα του αηδονιού στο ποίημα;

α. Καθορίζει καταρχάς τον ποιητικό χώρο μέσα στον οποίο θα αναπτυχθεί η ποιητική δράση (στενός ποιητικός χώρος: οι Πλάτρες – ευρύτερος ποιητικός χώρος: η Κύπρος)

β. Ο στίχος αυτός επίσης θα λειτουργήσει ως το ποιητικό μοτίβο που με την επανάληψή του **θα συνέχει δομικά το ποίημα**. Οι τρεις επαναλήψεις του χωρίζουν το ποίημα σε αντίστοιχες ενότητες, όπου κάθε φορά υπερισχύει είτε η φωνή του Σεφέρη είτε του Τεύκρου. Η επανάληψη του στίχου διευκολύνει τη μετάβαση από το ένα θέμα στο άλλο.

γ. Το τραγούδι του αηδονιού λειτουργεί ως το μέσο που συνδέει τις διαφορετικές χρονικές στιγμές, εποχές και οπτικές του ποιήματος.

δ. Το κελάηδημα του αηδονιού αποτελεί το ερέθισμα, που θέτει σε κίνηση τη μνήμη και τις σκέψεις του Τεύκρου/ποιητή

ε. Το πουλί αυτό είναι το σύμβολο της μουσικής τελειότητας αλλά και του πόνου, όπως τουλάχιστον έχει περάσει στις παραδόσεις του λαού μας («δακρυσμένο πουλί») ένας χώρος που ο Σεφέρης σέβεται απόλυτα

στ. Σιγά σιγά το αηδόνι μετουσιώνεται σε ένα είδος μούσας (έμπνευσης) του ποιητή-αηδόνι ποιητάρη (παραπέμπει στους λαϊκούς ποιητές της Κύπρου).

ζ. Παράλληλα υποδηλώνει μια κατάσταση «αγρύπνιας». Ο Τεύκρος δηλαδή (καλύτερα: ο άνθρωπος και ο ποιητής Σεφέρης), μένει άγρυπνος, σε μια κατάσταση πνευματικής και ποιητικής εγρήγορσης, και στοχάζεται πάνω στη μοίρα του ανθρώπου.

2. Μπορείτε να προσδιορίσετε σημεία του ποιήματος, όπου πίσω από τα λόγια του Τεύκρου ακούτε ευκρινέστερα τη φωνή του Σεφέρη;

Στο ποίημα μιλά ο ίδιος ο ποιητής με τη φωνή του Τεύκρου. Ο Τεύκρος και ο Σεφέρης έχουν ζήσει ανάλογες εμπειρίες. Η ζωή τους είναι γεμάτη πόνο και συμφορά. Έχουν ζήσει και οι δύο τον πόλεμο και τη φρίκη του. Η φωνή του Σεφέρη διακρίνεται ευκρινέστερα στα εξής σημεία:

- Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες (ο ποιητής βρίσκεται στις Πλάτρες-επίσκεψη Σεφέρη στην Κύπρο).
- Στα χωρισμένα σώματα...γυρίσουν: ο κοινός νόστος για τις χαμένες πατρίδες (Σαλαμίνα-Σμύρνη)
- Έζησα τη ζωή μου ακούγοντας ονόματα πρωτάκουστα: καινούριους τόπους, καινούριες τρέλες των ανθρώπων ή των θεών.
- Ήμουν κι εγώ στον πόλεμο τοξότης. Το ριζικό μου, ενός ανθρώπου που ξαστόχησε
- Μεγάλος πόνος είχε πέσει στην Ελλάδα : τα δεινά των πολέμων.
- Κι ο αδερφός μου; (βλ.σελ.6)

- Πως κάποιος άλλος Τεύκρος, ύστερα από χρόνια ... είδε ένα Σκάμαντρο να ξεχειλάει κουφάρια: οι στοχασμοί για την απάτη του πολέμου ανήκουν στον ποιητή.

3. Ποια κοινά στοιχεία με την τραγωδία υπάρχουν στο ποίημα:

α. Η τραγικότητα του Τεύκρου: η τραγική μοίρα του, που σημαδεύεται από την εξορία του, ορίστηκε όχι από τον ίδιο, αλλά από εξωγενείς παράγοντες. Αλλά το τραγικότερο είναι ότι η αιτία της εξορίας του, ο θάνατος του αδερφού του, που συνέβη σ' έναν πόλεμο που έγινε για απατηλές αιτίες, και που θα μπορούσε εξ αρχής να αποφευχθεί.

β. Η δραματοποίηση της αφήγησης: επιτυγχάνεται με το τέχνασμα του αηδονιού, που δίνει την εντύπωση διαλόγου (αν και εκπίπτει εξ ανάγκης σε μονόλογο του Τεύκρου)

γ. Η παρουσία αγγελιαφόρου (μαντατοφόρου), που έρχεται να αναγγείλει μια σημαντική είδηση.

Η τεχνική του ποιήματος

1. Αφηγηματική ανάλυση

Πρόκειται για ένα αφηγηματικό ποίημα.

α. Αφηγητής είναι ο Τεύκρος /ποιητής. Η αφήγηση είναι πρωτοπρόσωπη. Όλο το ποίημα αποτελεί ένα δραματικό μονόλογο του Τεύκρου/ποιητή, ο οποίος απευθύνεται στο αηδόνι.

β. Αφηγηματικός χρόνος: η αφήγηση ξεκινά από το παρόν : νύχτα (1953). Με το εύρημα του αηδονιού ο Σεφέρης μετατίθεται με αναδρομική αφήγηση στο παρελθόν, κοντινό (όταν πήγε στην Αίγυπτο) αλλά και πιο μακρινό (στον Τρωικό πόλεμο). Στην τελευταία ενότητα το κελάδημα των αηδονιών επαναφέρει τον αφηγητή στο παρόν.: σχήμα κύκλου

(Ανάλογη κίνηση έχουμε και στον χώρο: Πλάτρες, Αίγυπτος, Τροία και πάλι Κύπρος)

2. Στιχουργική ανάλυση

Το ποίημα δε χωρίζεται σε στροφές αλλά σε νοηματικές ενότητες. Οι στίχοι είναι ελεύθεροι (χωρίς μέτρο και συγκεκριμένο αριθμό συλλαβών), χωρίς ομοιοκαταληξία. Ωστόσο βρίσκουμε μερικούς ιαμβικούς στίχους, όπως ο πρώτος πχ. «**Τ' αηδόνια δε σ' αφήνουνε να κοιμηθείς στις Πλάτρες.**», που είναι ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος ().

3. Εκφραστικοί τρόποι και εκφραστικά μέσα. (Υπάρχει πλούτος εκφραστικών μέσων στο ποίημα).

- Περιγραφή (περιγραφή της Ελένης : στ. 33-38)
- Εικόνες: οπτικές, ακουστικές, αφής

- **Ο δραματικός μονόλογος της Ελένης** (σε ευθύ λόγο: δεν εν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια....Τροία)
- **Οι ερωτηματικές προτάσεις:** οι περισσότερες είναι εναγώνια ερωτήματα τραγικής απορίας, οδυνηρής έκπληξης και βαθύτατου προβληματισμού

Μέρος των εκφραστικών μέσων είναι και τα σχήματα λόγου:

- προσωποποίηση (αηδόνι ντροπαλό, στα χείλια της ερήμου)
- μεταφορά (τρικύμισμα της ξαγριεμένης σκλάβας)
- σχήμα συνεκδοχής (σ' αυτό το γυρογάλι: αναφέρεται σε μέρος αντί του όλου, που είναι ολόκληρη η Κύπρος)
- σχήμα επαναφοράς (δεν ειν' αλήθεια, δεν είν' αλήθεια: δίνεται έμφαση στην άρνηση της Ελένης)
- επανάληψη : (ήταν εκεί...ήταν εκεί): δίνεται έμφαση στην παρουσία της πραγματικής Ελένης στο ακρογάλι του Πρωτέα)
- παρομοίωση (σαν το σιτάρι).
- υπερβολή (οι ποταμοί φουσκώναν μες τη λάσπη το αίμα).
- ασύνδετο σχήμα:(στ. 44-52: σκηνές πολέμου: τονίζεται η συναισθηματική ένταση του ήρωα)

Γλωσσικά-Πραγματολογικά

- **Αίαντας:** γιος τους βασιλιά της Σαλαμίνας Τελαμώνα και αδελφός του Τεύκρου. Ήρωας του τρωικού πολέμου. Μετά το θάνατο του Αχιλλέα, διαγωνίστηκε για τα όπλα του (μαζί με τον Οδυσσέα)και έχασε. Αυτό τον οδήγησε στην αυτοκτονία.
- **Στ.15:** "μιαν άλλη Σαλαμίνα": η Σαλαμίνα της Κύπρου.
- γυρογάλι: ακτή
- **Τοξότης, Σκορπιός:** αστερισμοί
- **ξαστοχώ:** αστοχώ
- **Πρωτέας:** θαλασσινός δαίμονας που άλλαζε συνεχώς μορφή. Κατά τον Ευριπίδη βασιλιάς της Αιγύπτου. Σ' αυτόν παρέδωσε την Ελένη η Ήρα για να τη φυλάει (Ευριπίδη, "Ελένη").
- **Ελένη:** σύζυγος του βασιλιά της Σπάρτης Μενελάου, φημισμένη για την ομορφιά της. Την έκλεψε ο Τρώας Πάρις δίνοντας αφορμή για τον τρωικό πόλεμο.
- **Σκάμαντρος:** ποτάμι της Τροίας. Εδώ ο ποιητής χρησιμοποιεί τη λέξη συνεκδοχικά: το μέρος αντί του όλου. Ο Σκάμαντρος αντί η Τροία.
- **σκλάβες Σπαρτιάτισσες:** οι Σπαρτιάτισσες γυναίκες στην Αίγυπτο, που αποτελούσαν το χορό της τραγωδίας του Ευριπίδη.
- **χείλια της ερήμου:** άκρη της ερήμου.
- **Τροία:** αρχαία πόλη στη βορειοδυτική Μικρά Ασία, γνωστή από τη δεκαετή πολιορκία της από τους Αχαιούς (τρωικός πόλεμος).
- **Δέλτα:** το Δέλτα του ποταμού Νείλου.
- **Πάρις:** δευτερότοκος γιος του βασιλιά της Τροίας Πριάμου και της Εκάβης. Έκλεψε την ωραία Ελένη και προκάλεσε έτσι τον τρωικό πόλεμο.
- **ατόφιο:** γνήσιο
- **παραμύθι:** ο μύθος του τρωικού πολέμου
- **μαντατοφόρος:** αγγελιαφόρος